

Munich Personal RePEc Archive

Investigation of Relationships in Social Reproduction Through a Reproductive Unit of a General Type

Bukvić, Rajko

Faculty of Economics, Subotica

1981

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/120971/>
MPRA Paper No. 120971, posted 22 May 2024 08:38 UTC

»Dosadašnjim obuhvatom sistema društvene reprodukcije u našim društvenim planovima ne možemo biti zadovoljni. S tim u vezi otvoren je niz pitanja koja nisu bez značaja, jer pretpostavka svesnog uticaja je jasna predstava o bitnim odnosima koji su uticajni i na stabilnost razvoja.«

Tihomir Šuvakov, Rajko Bukvić, Jelena Lukić

ISTRAŽIVANJE ODNOSA U DRUŠTVENOJ REPRODUKCIJI POSREDSTVOM REPRODUKCIONE CELINE OPŠTEG TIPA ¹

PRIVREDNI SISTEM – RAZVOJNA POLITIKA – DRUŠTVENA REPRODUKCIJA

Društveni planovi treba da budu usmereni na uspostavljanje što optimalnijeg odnosa između privrednog sistema i razvojnih ciljeva. Otuda i ima smisla rasprava o tome da li razvojnu politiku, izvodimo iz privrednog sistema ili privredni sistem iz razvojne politike.

Složićemo se da privredni sistem treba da prati razvojne ciljeve, ali moramo odmah reći da takva sprega sa smerom privrednog sistema ka razvojnim ciljevima do kraja zaoštrava i zahteva realnost u razvojnim ciljevima. Razvojni ciljevi imaju atribut realnosti ukoliko su objektivno izvedeni iz mogućnosti odnosa koji postoje ili se očekuju da budu uspostavljeni u društvenoj reprodukciji. Dakle, neophodna je spoznaja materijalnih i društveno-ekonomskih odnosa u društvenoj reprodukciji.

Marksističku ekonomiju društvena reprodukcija pre svega interesuje s ciljem da se upoznaju zakonitosti i faktori koji je određuju, jer je u pitanju značajan proces kojim se obezbeđuje materijalna osnova za život ljudi, kao i njihov položaj u proizvodnji i društvu. Motiv je, dakle, spoznaja da bi se svesno delovalo u željenim pravcima, razume se u meri koliko je to moguće.

Dosadašnjim obuhvatom sistema društvene reprodukcije u našim društvenim planovima ne možemo biti zadovoljni. S tim u vezi otvoren je niz pitanja koja nisu bez značaja, jer pretpostavka svesnog uticaja je jasna predstava o bitnim odnosima koji su uticajni na stabilnost razvoja.

I pored velikih kvalitativnih promena koje su proklamovane u vezi sa sistemom društvene reprodukcije (od kojih se mnoge i sprovode) u društvenim planovima obuhvat društvene reprodukcije se još uvek iskazuje (razvojni ciljevi, zadaci i odnosi) preko privrednih delatnosti tj. grana, što upućuje na zaključak da se

¹ Rad predstavlja deo studije »Privredni sistem i ekonomska politika« za koju su autori angažovani u okviru Konzorcijuma ekonomskih instituta – Zagreb.

ravnoteža i stabilnost traže kroz te odnose. Je li to dovoljno? Postoji li potreba za drugim aspektima obuhvata društvene reprodukcije? Koliko se primenjuje Marksov model društvene reprodukcije, koji ravnotežu traži preko odeljaka društvene reprodukcije? Šta je sa tzv. reprodukcijom celinama, koliko se one obuhvataju i iskazuju u odnosima društvene reprodukcije? Kako uključiti regionalni aspekt u jedinstvenu društvenu reprodukciju? Odgovori na ova i druga pitanja društvene reprodukcije su složena, ali treba ih otvarati i tražiti rešenja.

S obzirom da u okviru teme o društvenoj reprodukciji postoji istraživanje koje primenjuje Marksov model (autor prof. Mezei) u okviru ovog odeljka – rada, istražuju se odnosi primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora čiji se integritet smatra reprodukcijom celinom opšteg tipa. Dakle, pretpostavka je autora da postoji nekoliko oblika reprodukcijom celina: reprodukcijom celina opšteg tipa, reprodukcijom celina posebnog tipa i reprodukcijom celina pojedinačnog tipa. Iako se drugi i treći tip reprodukcijom celina ne analizira u ovom radu, dužni smo da objasnimo šta se pod kojim oblikom podrazumeva.

Reprodukcijom celina opšteg tipa je, po nama, metodološka tvorevina, ona, dakle, nema organizacioni oblik kao takva, otuda na prvi pogled može da deluje neubedljivo kao osnova za traženje odnosa u sistemu društvene reprodukcije. No, podsećamo da i Marksov model društvene reprodukcije takođe nema organizacioni oblik a da je izraz otkrivenih objektivnih ekonomskih zakonitosti i odnosa koji deluju u sistemu društvene reprodukcije. Reprodukcijom celina posebnog tipa (po nama) ima organizacioni oblik i zbog toga je, verovatno, već i ubedljivija kao identifikovani subjekt; to je, na primer, složena organizacija udruženog rada nekog kompleksa. Može biti govora i o reprodukcijom celini pojedinačnog tipa, koji susrećemo kod svakog privrednog subjekta (kod svakog OUR-a) u smislu kontinuelnog reprodukcijom toka, od ulaza do izlaza.

Razume se da je za makro odnose neminovno posmatranje agregiranih veličina i sintetizovanih odnosa - zbog toga je opredeljenje u istraživanju i palo na reprodukcijom celinu opšteg tipa koju smo napred definisali.

Pre nego što se objasne metodološke pretpostavke mora se odgovoriti na pitanje: zbog čega društvenu reprodukciju treba posmatrati po reprodukcijom toku u smislu delova – faza kroz koje društveni kapital prolazi? Otkud ta ideja? Podsećamo da je Marks ukazao na značaj tog aspekta reprodukcije – naime, na analizu kružnog kretanja društvenog kapitala i otuda neki naši autori² s razlogom aktuelizuju i zalažu se za uvažavanje određenih kvantitativnih odnosa u pomenutom kružnom kretanju, tj. reprodukcijom lancu. Međutim, i iskustvo naše prakse je poučno u tom smislu. Naime, nepovoljna tendencija u pogledu rasporeda ukupnog društvenog kapitala dovela je do mnogih nepovoljnih posledica: materijalni položaj subjekata u reprodukcijom lancu je zaoštren u pogledu velikih razlika mimo

² »Važan sastavni dio teorije reprodukcije je istraživanje privredne ravnoteže i kvantitativnih proporcija u privredi, koje su uvjet te ravnoteže. Analiza kružnog kretanja sredstava uloženi u proces reprodukcije koji je društveno organizovan kao robna proizvodnja omogućuje važan uvid u kvantitativne odnose koji su preduvjet za formiranje takvih reprodukcija u privredi, bez kojih nije moguća privredna ravnoteža.« Prof. dr Rikard Lang. Politička ekonomija. »Informatore«, Zagreb, 1972, str. 619.

njihovog subjektivnog ponašanja i tako je stabilnost društvene reprodukcije narušena. Podsećamo na ono mesto u Platformi za primenu stavova i odluka Desetog kongresa SKJ na kojem se ukazuje i na ove probleme ispoljene u sistemu funkcionisanja društvene reprodukcije: »Sadašnji odnosi u proširenoj reprodukciji ne zadovoljavaju... Praksa velikog otuđivanja sredstava društvene reprodukcije od organizacija udruženog rada, a prije svega proizvodnih organizacija, i uspostavljanja takvog sistema. centralizacije i koncentracije sredstava reprodukcije pod dominantnim uticajem pomenute i finansijske sfere, s tendencijom uspostavljanja kapital-odnosa, ukazala je na nesposobnost nosilaca tehnobirokratskih odnosa da osiguravaju normalan tok društvene reprodukcije. Zaoštavanje starih odnosa i tendencija iuspostavljanje novih kapital-odnosa imali su za posledicu nedovoljno korišćenje bitnih faktora proizvodnje, zaoštavanje materijalnih strukturnih disproporcija (podvukao T. Š.) ekonomsku i socijalnu nestabilnost, sve do opasnosti raspada cijelog sistema finansijskih tokova.«³

Neosporno je da se u praksi ispoljava disproporcionalnost u tokovima reprodukcije kao posledica neravnomernosti po raznim obeležjima a pre svega po faktorima proizvodnje i njihovoj kompoziciji i, rekli bismo, integrisanosti između privrednih subjekata primarne, sekundarne i tercijarne sfere, kao bitnom uslovu i izrazu potrebenog sklada u ukupnom toku društvene reprodukcije. Te okolnosti i motivišu na istraživanje odnosa i tokova koje formiraju subjekti primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora, jer je pretpostavka da njihovo bolje poznavanje može da pruži elemente za planskije usmeravanje, tj. balansiranje tokova reprodukcije.

Ostaju da se rasprave još neka metodološka pitanja. Pri formiranju primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora – kao delova reprodukcione celine opšteg tipa – postupalo se po uobičajenoj praksi i kod drugih sličnih istraživanja, tj. izvršilo se agregiranje sektora na sledeći način:

- primarni sektor (agregiranjem poljoprivrede i šumarstva),
- sekundarni sektor (agregiranjem industrije i građevinarstva), i
- tercijarni sektor (agregiranjem saobraćaja, trgovine sa ugostiteljstvom, zanatstva i komunalnih delatnosti – proizvodni deo).

U robnonovčanoj privredi svako stanje ravnoteže rezultira iz ponude i tražnje robnih i novčanih fondova, preko kojih se, dakle, manifestuje povezanost materijalne proizvodnje sa kupovnim fondovima. U tom kontekstu mora se tražiti i utvrđivati međusobna povezanost sektora reprodukcione celine. Ali, pojedini autori s razlogom ukazuju na svu složenost ovih odnosa te otuda i na relativnost dobijenih rezultata u takvim analizama.⁴ Kada se govori o privrednoj ravnoteži, a sistem društvene reprodukcije neosporno treba da odgovori tom zadatku, mora se imati u

³ Platforma za pripremu stavova i odluka Desetog kongresa SKJ, Beograd, 1973, str. 57.

⁴ »Sigurno je da ni gornji odnosi nisu dovoljni da bi se izrazio složeni odnos ponude i potražnje te pritisci koji se na tržištu javljaju, jer tu deluje čitav niz drugih važnih faktora, koji se iz gornjeg vide, kao što su: dinamika priliva ponude i potražnje, elastičnost ponude i potražnje i drugi.« Prof. dr Ivo Perišin, Monetarno-kreditna politika, »Informator«, Zagreb, 1972, str. 139.

vidu kako aspekt globalne ponude i tražnje, tako i aspekt parcijalne ponude i tražnje. Dakle, ako je pretpostavka da je privreda strukturirana u tri sektora (koji zajedno čine reprodukciju celinu opšteg tipa), onda to znači da i svaki sektor formira svoju ponudu i tražnju. Razume se da je otuda potrebno da se identifikuju odnosi između sektora na toj relaciji – pravcu.

ODNOS MEĐU SEKTORIMA – REPRODUKCIJE CELINE OPŠTEG TIPA

Odnose između sektora analiziramo na jednostavnom, trosektorskom input-output modelu, pomoću tabele za 1968, 1970, 1972, 1974. i 1976. godinu.⁵ Novije informacije za sada nisu poznate. U tabelama su obuhvaćena ukupno raspoloživa, tj. raspodeljena sredstva, dakle i sredstva potekla iz uvoza. Osnovni agregati proizvodnje mogu se, međutim, lako odrediti na osnovu priloženih tabela tako da to ne utiče na rezultate, već samo doprinosi potpunosti u analizi.

Najpre će biti analizirana struktura raspodeljenih sredstava i ostvarene proizvodnje, a zatim strukturni odnosi među sektorima.

1. Struktura raspodeljenih sredstava

Tabela 1. daje proporcije učešća pojedinih vidova potrošnje u raspodeli, u procentima.

Tabela 1.

Proporcije učešća pojedinih vidova potrošnje u raspodeli

Vid potrošnje	Učešće u raspodeli (u %)					%
	1968.	1970.	1972.	1974.	1976.	
Primarni sektor	6,809	6,123	6,156	5,963	5,113	
Sekundarni sektor	32,649	33,538	33,702	34,908	36,657	
Tercijarni sektor	3,873	3,890	3,946	3,861	5,958	
Međufazna potrošnja	43,331	43,551	43,804	44,732	47,728	
Povećanje zaliha	2,146	3,135	2,973	5,951	2,564	
Bruto investicije	14,832	14,06.J.	13,766	12,275	13,476	
Izvoz	9,069	9,002	9,639	8,871	7,996	
Potrošnja	30,622	29,648	29,818	28,171	28,237	
- lična	29,871	26,314	26,261	24,415	24,111	
- opšta	2,751	3,334	3,557	3,756	4,126	
Finalna tražnja	56,669	56,449	56,196	55,268	52,272	
U k u p n o :	100	100	100	100	100	

⁵ Kao dokumentaciona osnova poslužile su publikacije Saveznog zavoda za statistiku: »Međusobni odnosi privrednih delatnosti SFRJ« za navedene godine.

Kao što se vidi, učešće međufazne, tj. reprodukcione potrošnje povećano je u posmatranom periodu za skoro 4,5 posto, pri čemu primarni sektor smanjuje svoje učešće, sekundarni ga značajno povećava, a u 1976. godini nešto je veće povećanje učešća tercijarnog sektora – skoro 6 posto, nakon što se u prethodnim godinama održavalo na nivou od oko 3,9%.

U strukturi finalne tražnje takođe se zapažaju određena pomeranja. Izuzimajući zalihe, svi vidovi finalne tražnje smanjivali su svoje učešće (poslednja posmatrana godina 1976. donela je promenu tih tendencija kod bruto investicija i opšte potrošnje). Učešće zaliha pokazalo je velike oscilacije i zaslužuje posebnu pažnju.

Odnos između reprodukcione i finalne potrošnje po sektorima dat je tabelom 2.

Tabela 2.

Odnos reprodukcione i finalne potrošnje u okviru sektora

Godina	Primarni sektor	Sekundarni sektor	Tercijarni sektor	%
1968.	48,3 : 51,7	44,4 : 55,6	35,1 : 64,9	
1970.	59,0 : 41,0	42,6 : 57,4	35,0 : 65,0	
1972.	61,2 : 38,8	43,2 : 56,8	33,1 : 66,9	
1974.	56,9 : 43,1	44,9 : 55,1	34,2 : 65,8	
1976.	53,9 : 46,1	50,1 : 49,9	37,0 : 63,0	

U raspodeljenim sredstvima, kao što se vidi, najveće je učešće sredstava namenjenih reprodukcionalnoj potrošnji u primarnom sektoru (iako ono tu pokazuje i najveće oscilacije). S druge strane, sekundarni, a naročito tercijarni sektor mnogo su više usmereni na proizvodnju sredstava finalne potrošnje.

U strukturi elemenata dodatne proizvodnje po sektorima zapažaju se sledeće tendencije:

- učešće primarnog sektora u ukupnoj amortizaciji se smanjuje, a sekundarnog i tercijarnog sektora raste; potrebno je naglasiti da je u 1976. godini došlo do suprotnih kretanja u primarnom i sekundarnom sektoru;
- tercijarni sektor povećava svoje učešće u raspodeljenim ličnim dohocima, učešće sekundarnog sektora je, uz manje oscilacije, konstantno, dok učešće primarnog sektora opada;
- sekundarni i tercijarni sektor učestvuju u ostvarenom višku vrednosti sa preko 90%, pri čemu se učešće tercijarnog sektora brže povećava;
- glavni nosilac uvoza je sekundarni sektor – na njega otpada u posmatranim godinama oko 85–90% uvoza, na primarni oko 10%, a ostatak je učešće tercijarnog sektora.

Tabela 3. pokazuje učešće pojedinih sektora u ukupno raspodeljenim sredstvima.

Kao što se vidi, sekundarni sektor ima dominantnu ulogu u ukupno raspodeljenim sredstvima – preko 60%, uz tendenciju porasta tog učešća (sa

izuzetkom opet 1976, kada je došlo do manjeg pada).

Tabela 3.

Učešće sektora u ukupno raspodeljenim sredstvima

Sektor	1968.	1970.	1972.	1974.	1976.	%
Primarni	17,63	15,01	14,52	14,50	12,80	
Sekundarni	63,20	65,48	65,79	67,61	65,16	
Tercijarni	19,19	19,50	19,69	17,89	22,04	

Nešto malo drugačije su te proporcije u sredstvima namenjenim finalnoj potrošnji, ali opet uz vodeću ulogu sekundarnog sektora, i porast učešća tercijarnog, odnosno smanjen je učešća primarnog sektora, kao što se vidi iz tabele 4.

Tabela 4.

Učešće sektora u zadovoljavanju finalne tražnje

Sektor	1968.	1970.	1972.	1974.	1976.	%
Primarni	16,07	10,91	10,01	11,30	11,28	
Sekundarni	61,97	66,62	66,54	67,39	62,16	
Tercijarni	21,96	22,47	23,44	21,31	26,56	

2. Struktura ostvarene proizvodnje

U tabeli 5. prikazan je odnos međufazne proizvodnje i dodatne vrednosti po sektorima i za celu privredu.

Tabela 5.

Odnos međufazne proizvodnje i dodatne vrednosti

Godina	Primarni sektor	Sekundarni sektor	Tercijarni sektor	Ukupno	%
1968.	41,7 : 58,3	60,7 : 39,3	20,6 : 79,4	48,7 : 51,3	
1970.	43,4 : 56,6	61,7 : 38,3	20,4 : 79,6	49,7 : 50,3	
1972.	45,8 : 54,2	61,5 : 38,5	20,6 : 79,4	50,1 : 49,9	
1974.	46,1 : 53,9	63,6 : 36,4	22,1 : 77,9	52,5 : 47,5	
1976.	42,8 : 57,2	65,9 : 34,1	27,8 : 72,2	53,6 : 46,4	

Učešće međufazne proizvodnje najveće je u sekundarnom sektoru, a ima tendenciju stalnog povećavanja, sa izuzetkom 1976. u primarnom sektoru.

Zajedno sa tabelom 2 tabela 5 pokazuje da je primarni sektor orijentisan na isporuku svojih proizvoda sekundarnom sektoru (u nešto manjoj meri to važi i za tercijarni sektor), dok je sekundarni sektor usmeren na proizvodnju sredstava finalne potrošnje.

U strukturi proizvodnje po pojedinim elementima zapažaju se sledeće značajnije tendencije:

- proizvodnja primarnog sektora najviše zavisi od sopstvene snabdevenosti, znatno manje od toga koliko ga sekundarni sektor može snabdeti, a najmanje od tercijarnog sektora;
- povećala se zavisnost proizvodnje primarnog sektora od proizvodnje sekundarnog sektora;
- proizvodnja sekundarnog sektora takođe najviše zavisi od svoje sopstvene proizvodnje, ali se nešto povećala njegova zavisnost od primarnog sektora;
- proizvodnja tercijarnog sektora najviše zavisi od proizvodnje sekundarnog sektora, ako se ne posmatra radna snaga, međutim, ako se u analizu uključi i radna snaga tercijarnog sektora, onda se ova zavisnost smanjuje;
- najveće je učešće povećanja zaliha u sekundarnom sektoru (oko 70–80%);
- daleko je najveće učešće bruto investicija u sekundarnom sektoru (oko 90–95%);
- u ukupnom izvozu najveće učešće ima sekundarni sektor, ono se i povećava, sa 64,05% u 1968. god. na 68,32% u 1976. god.

U potrošnji (ličnoj i opštoj) takođe najviše učestvuje sekundarni sektor, sa oko 45–50%.

3. Analiza odnosa među sektorima

Prethodna razmatranja pokazala su da je u posmatranom periodu dolazilo do značajnih promena u odnosima među sektorima, pri čemu su one često odudarale od ispoljenih ili očekivanih tendencija. Sa svoje strane to pokazuje da u odnosima među sektorima još nije dostignut potreban stepen stabilnosti tako da se slična nepravilna kretanja mogu očekivati i ubuduće. Postavlja se stoga pitanje da li su takve promene posledica samih strukturnih odnosa među sektorima, tj. tendencija u njihovom razvoju, ili do toga dolazi pod dejstvom drugih faktora.

Potrebno je, znači, istraživati strukturne odnose između sektora, obuhvaćene drugim kvadrantom input-output tabela, kvadratom koji prikazuje međufaznu potrošnju. Ti odnosi izražavaju se tehničkim koeficijentima, koji pokazuju direktne proizvodne zavisnosti među sektorima.

Ukupni tehnički koeficijenti⁶ za posmatrane godine prikazani su u tabeli 6.

Ako se uporede matrice tehničkih koeficijenata sa već analiziranim odnosima oblasti raspodele i proizvodnje, videće se da u okviru međufazne potrošnje postoji veća stabilnost u odnosima između sektora, što je već poznat

⁶ Ukupni tehnički koeficijenti se izračunavaju po obrascu:

$$a_{ij} = x_{ij} / X_j,$$

gde je x_{ij} – deo proizvodnje i -tog sektora koji se koristi u sektoru j , X_j – ukupna raspoloživa sredstva sektora j . Oni se računaju samo za središnji kvadratni deo tabela međusektorskih odnosa, koji odgovara međufaznoj potrošnji. O konstrukciji i značaju tehničkih koeficijenata videti npr. dr G. Grđić, Makroekonomski bilansi – njihova geneza i evolucija, Beograd, 1976, str. 121. i dalje, ili dr B. Horvat, Međusektorska analiza, Zagreb, 1962.

rezultat.⁷

Tabela 6.

Matrice tehničkih koeficijenata

$$A/68 = \begin{bmatrix} 0,2637589 & 0,0604399 & 0,0027852 \\ 0,0725293 & 0,3882416 & 0,1184782 \\ 0,0498254 & 0,0678849 & 0,0808728 \end{bmatrix}$$

$$A/70 = \begin{bmatrix} 0,2742725 & 0,0715862 & 0,0024030 \\ 0,0802178 & 0,3728813 & 0,1156908 \\ 0,0533406 & 0,0676849 & 0,0813691 \end{bmatrix}$$

$$A/72 = \begin{bmatrix} 0,2785317 & 0,0731229 & 0,0018556 \\ 0,0967416 & 0,3758512 & 0,1148050 \\ 0,0487406 & 0,0633129 & 0,0836910 \end{bmatrix}$$

$$A/74 = \begin{bmatrix} 0,2601763 & 0,0656901 & 0,0021892 \\ 0,1037978 & 0,3923907 & 0,1304236 \\ 0,0474183 & 0,0582256 & 0,0831888 \end{bmatrix}$$

$$A/76 = \begin{bmatrix} 0,2413422 & 0,0560556 & 0,0073632 \\ 0,1179160 & 0,4244669 & 0,1587593 \\ 0,0401385 & 0,0820240 & 0,1042589 \end{bmatrix}$$

S tim u vezi čini se opravdanim da se tehnički koeficijenti koriste za planiranje, odnosno projekciju proizvodnje i potrošnje. Pošto, međutim, tehnički koeficijenti izražavaju samo direktne potrebe za proizvodima jednog sektora po jedinici potrošnje nekog od sektora, njihova primena bi dovela do odgovarajućih teškoća u procesu računanja, pa se stoga koriste inverzni koeficijenti koji izražavaju i direktne potrebe za proizvodima jednog sektora po jedinici potrošnje, tj. proizvodnje nekog od sektora, čime se znatno pojednostavljuje problem primene input-output tabela u planiranju.⁸

Matrice inverznih koeficijenata u posmatranim godinama su prikazane u tabeli 7.

U odnosu na tehničke koeficijente odmah se zapaža da među inverznim koeficijentima postoje veće razlike.

⁷ Uporediti: Dr G. Grđić, Makroekonomski bilansi – njihova geneza i evolucija, Beograd, 1976, str. 134. i dalje.

⁸ Inverzni koeficijenti se dobijaju invertovanjem, tzv. Leontijev matrice, tj. matrice

$$L = I - A$$

gde je I - jedinična matrica, A - matrica tehničkih koeficijenata.

O postupku njihovog obračuna i njihovom značaju nešto više u već citiranim knjigama G. Grđića i B. Horvata.

Tabela 7.

Matrice inverznih koeficijenata

$$L/68^{-1} = \begin{bmatrix} 1,3733438 & 0,1381197 & 0,0219656 \\ 0,1798122 & 1,6764373 & 0,2166426 \\ 0,0877288 & 0,1313057 & 1,1051802 \end{bmatrix}$$

$$L/70^{-1} = \begin{bmatrix} 1,3976190 & 0,1621380 & 0,0240753 \\ 0,1964172 & 1,6393541 & 0,2069712 \\ 0,0956253 & 0,1302025 & 1,1052241 \end{bmatrix}$$

$$L/72^{-1} = \begin{bmatrix} 1,4101513 & 0,1676281 & 0,0238580 \\ 0,2353585 & 1,6507845 & 0,2073053 \\ 0,0912717 & 0,1229788 & 1,1069314 \end{bmatrix}$$

$$L/74^{-1} = \begin{bmatrix} 1,3744376 & 0,1509662 & 0,0247581 \\ 0,2534771 & 1,6963819 & 0,2419289 \\ 0,0870353 & 0,1155269 & 1,1073795 \end{bmatrix}$$

$$L/76^{-1} = \begin{bmatrix} 1,3410500 & 0,1356118 & 0,0350592 \\ 0,2988823 & 1,8127702 & 0,3237487 \\ 0,0874617 & 0,1720740 & 1,1476109 \end{bmatrix}$$

Kao što se može videti, u posmatranom periodu ni tehnički, ni inverzni koeficijenti nisu konstantni, iako su njihove promene relativno male. Takođe može se konstatovati da u njihovim promenama nema određenih pravilnosti, odnosno one su stohastičkog karaktera. Izuzetak su koeficijenti A21, odnosno L21, koji imaju izrazitu tendenciju porasta, što znači da u proizvodnji, tj. raspoloživim sredstvima primarnog sektora raste učešće međufazne proizvodnje sekundarnog sektora. Mali broj posmatranih godina, međutim, onemogućava da se iskoriste neka od novijih saznanja u vezi sa kretanjem matrice koeficijenata i da se oni na objektivniji način predvide u budućem periodu⁹ tako da će se provera njihove stabilnosti izvršiti posrednim putem.

U tabeli 8. prikazane su ostvarene vrednosti ukupno raspoloživih sredstava po sektorima, kao i njihove predviđene vrednosti na bazi matrice koeficijenata iz prethodne godine (tj. dve godine ranije) i relativne greške procenjene vrednosti u procentima.

Vrednost relativne greške kreće se, dakle, u posmatranim godinama čak do 10,88%, pri čemu su najveće greške u 1976. godini. Bez te godine rezultati potvrđuju da se za potrebe kratkoročnog predviđanja i planiranja matrice koeficijenti mogu smatrati stabilnim, odnosno da su odnosi među sektorima bili relativno stabilni.

⁹ Videti članak: Z. Kovačić, Određivanje statističkog zakona evolucije matrice koeficijenata input-output tabela, »Statistička revija« br. 1-2/1979.

Tabela 8.

Procenjena i ostvarena ukupna raspoloživa sredstva po sektorima

Sektor	Godina	Procenjena sredstva	Ostvarena sredstva	Greška u %
<i>Primarni</i>	1970.	50.156.299,5	54.042.549	-7,19
	1972.	79.493.321,7	81.016.412	-1,88
	1974.	155.764.948,2	147.302.253	5,75
	1976.	196.034.795	187.919.378	4,31
<i>Sekundarni</i>	1970.	240.833.650,7	235.740.064	2,16
	1972.	363.474.673	367.107.259	-0,99
	1974.	661315.443,9	686.860.175	-3,28
	1976.	880.455.109	956.578.107	-7,96
<i>Tercijarni</i>	1970.	69.767.682,9	70.211.301	-0,63
	1972.	101422.842	109.903.887	-7,72
	1974.	184.780.491,5	181.745.852	1,67
	1976.	288.295.957	323.505.387	-10,88

Zanimljivo je da se još precizniji rezultati dobijaju kada se raspoloživa sredstva za 1974. godinu predviđaju na bazi matrice iz 1968. godine, što se vidi iz tabele 9.

Tabela 9.

Procena raspoloživih sredstava na bazi matrice iz 1968. za 1974. godinu

Sektor	Procenjena vrednost	Ostvarena vrednost	Relativna greška
Primarni	142.038.221,6	147.302.253	-3,57%
Sekundarni	691.613.527,6	686.860.175	0,69%
Tercijalni	187.496.578,4	181.745.852	3,16%

Rezultati tabele 9. potvrđuju da su u posmatranom periodu (sa izuzetkom 1976. godine) odnosi među sektorima bili relativno stabilni. Pažnju, međutim, privlači upravo 1976. godina, u kojoj je došlo do destabilizovanja tih odnosa i narušavanja uspostavljenih tendencija.

Na osnovu matrice inverznih koeficijenata za 1976. godinu vidi se da među sektorima postoje sledeće zavisnosti.

Povećanje finalne tražnje u svakom sektoru za jednu jединicu zahteva povećanje proizvodnje, tj. raspoloživih sredstava – u primarnom sektoru za 1,73, u sekundarnom za 2,12 i u tercijarnom za 1,51.

S druge strane, da bi se povećala finalna potrošnja samo primarnog sektora za jednu novčanu jединicu, potrebno je da se povećaju raspoloživa sredstva primarnog sektora za 1,34, sekundarnog za 0,14 i tercijarnog za 0,04. Povećanje

finalne tražnje za proizvodima sekundarnog sektora u istom iznosu zahteva povećanje raspoloživih sredstava primarnog sektora od 0,30, sekundarnog 1,81 i tercijarnog 0,32. I, najzad, kod tercijarnog sektora isto povećanje finalne tražnje izazvaće potrebu povećanja raspoloživih sredstava kod primarnog sektora u iznosu od 0,09, kod sekundarnog 0,17 i kod tercijarnog 1,15.

Prema tome, u 1976. je došlo do povećanja zavisnosti među sektorima, uz nešto veći značaj primarnog i tercijarnog sektora u zadovoljavanju finalne tražnje.

STRUKTURA I PROJEKCIJA DRUŠTVENOG PROIZVODA

Na osnovu strukture društvenog proizvoda po delatnostima određena je njegova struktura po sektorima, za period od 1952. godine, prikazana u tabeli br. 1 u Aneksu.

Ova struktura društvenog proizvoda po delatnostima za period 1952–1975. poslužila je za njenu projekciju u periodu 1976–1991. godina.

Za dobijanje jedne objektivne projekcije odabran je metod čiji je autor B. Ivanović.¹⁰ Radi se o tzv. statističkom zakonu evolucije jedne strukture, na osnovu kojeg je dobijena projekcija strukture društvenog proizvoda do 1991. godine.

Prema rezultatima projekcije, porast sekundarnog i tercijarnog sektora na račun primarnog biće znatno umereniji – na nivou delatnosti to se zapaža u porastu učešća, pre svega, industrije, a nešto manje trgovine, saobraćaja, građevinarstva i komunalne delatnosti, dok se za poljoprivredu, šumarstvo i zanatstvo predviđa opadanje učešća u društvenom proizvodu.

Prema ovoj projekciji, u 1985. godini struktura društvenog proizvoda po sektorima bila bi sledeća:

– primarni sektor	16,11%
– sekundarni sektor	46,71%
– tercijarni sektor	36,16%

Za prve dve godine (1976. i 1977) vidi se da je projekcijom precenjeno učešće primarnog i tercijarnog, a potcenjeno učešće sekundarnog sektora. Međutim, primenjen metod je takav da se njegovi pravi efekti mogu očekivati tek u dužem periodu, pošto na projektovanje vrednosti utiče ceo posmatrani period.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Izvršene analize daju elemente za određene zaključke.

1. Sekundarni sektor je, kao što je već više puta istaknuto, osnovni pokretač razvoja naše privrede, sa tendencijom daljeg povećanja njegovog značaja. U reprodukcionalnoj celini opšteg tipa on učestvuje u ukupnoj proizvodnji sa preko 60%, u uvozu sa preko 87%, u izvozu 71%, itd. Stoga on značajno utiče na odnose i veze u reprodukcionalnoj celini opšteg tipa.

¹⁰ Nešto detaljniji prikaz metoda može se, pored ostalog, naći u knjizi: B. Ivanović, Teorija klasifikacije, Beograd, 1977, str. 147. i dalje. Projekcija je urađena u Računskom centru Saveznog zavoda za statistiku, prema postojećem programu za računar.

2. Odnosi između sektora bili su u posmatranom periodu (izuzev 1976) relativno stabilni, ali je bilo i određenih promena. pre svega u pravcu povećanja veza na liniji primarni-sekundarni sektor.

3. Poslednja posmatrana godina donela je velike promene, koje ukazuje da su međusektorski odnosi destabilizovani.

4. Finalna potrošnja najviše zavisi od sekundarnog sektora. Njeno jedinično povećanje u svakom sektoru zahteva povećanje raspoloživih sredstava kod primarnog sektora od 1,73, kod sekundarnog 2,12 i kod tercijarnog 1,51 (prema stanju u 1976. godini).

5. Svi vidovi finalne potrošnje beleže pad učešća iz godine u godinu, izuzev zaliha čije je kretanje vrlo nepravilno, pa se povremeno izuzetno uvećavaju, ukazujući na problem realizovanja proizvodnje. Ovaj je problem bio naročito zaoštren u 1974. godini (na zalihe je otpadalo skoro 6% ukupno raspoloživih sredstava).

6. Višak proizvoda se preliva iz primarnog u druge sektore i zaoštava problem optimalnih odnosa i razvoja, pre svega primarnog sektora, ali i cele privrede.

7. Što se tiče odnosa između sektora, primenjena projekcija strukture društvenog proizvoda dala je za 1985. godinu sledeće rezultate: primarni 16,11, sekundarni 46,71 i tercijarni 36,16. Ti rezultati pokazuju da će promena strukture među sektorima ići sporo, što znači da će se i strukturne neusklađenosti među sektorima teško otklanjati. To zahteva pojačane dodatne mere, koje bi doprinele ubrzanju tih procesa – tu se, pre svega, misli na ubrzanje tehničkog progressa u primarnom sektoru i intenziviranje odnosa na relaciji primarni–tercijarni sektor, kao i na izmenu strukture u okviru sekundarnog sektora.

LITERATURA

Grđić, Gojko. Makroekonomski bilansi – njihova geneza i evolucija, Savremena administracija, Beograd, 1976.

Horvat, Branko. Međusektorska analiza, Zagreb, 1962.

Ivanović, Branislav. Teorija klasifikacije, Institut za ekonomiku industrije, Beograd, 1977.

Kovačić, Zlatko. Određivanje statističkog zakona evolucije matrice koeficijenata input-output tabela, Statistička revija, br. 1–2/1979.

Lang, Rikard. Politička ekonomija. Informator, Zagreb, 1972.

Međusobni odnosi privrednih delatnosti SFRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1968, 1970, 1972, 1976, 1976.

Perišin, Ivo. Monetarno-kreditna politika, Informator, Zagreb, 1972.

Platforma za pripremu stavova i odluka Desetog kongresa SKJ, Beograd, 1973.

Tihomir Šuvakov, Rajko Bukvić, Jelena Lukić

ISTRAŽIVANJE ODNOSA U DRUŠTVENOJ REPRODUKCIJI POSREDSTVOM REPRODUKCIONE CELINE OPŠTEG TIPA

Apstrakt. U radu se istražuju odnosi u društvenoj reprodukciji posredstvom reprodukcione celine opšteg tipa – primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora. Na nivou ovih sektora, definisanih na način uobičajen u ekonomskoj literaturi (primarni: poljoprivreda i šumarstvo; sekundarni: industrija i građevinarstvo; tercijarni: saobraćaj, trgovina s ugostiteljstvom, zanatstvo i komunalne delatnosti), formiran je trosektorski input-output model. Korišćeni su podaci Saveznog zavoda za statistiku o međusobnim odnosima privrednih delatnosti za godine 1968, 1970, 1972, 1974, 1976. Uz pomoć standardne metodologije međusektorske analize na ovako formiranom modelu utvrđeni su odgovarajući strukturni odnosi: raspoloživa i raspodeljena sredstva, međufazna proizvodnja i dodajna vrednost. Na kraju izvršena je projekcija strukture društvenog proizvoda u narednom periodu, i to korišćenjem modela statističkog zakona evolucije strukture autora B. Ivanovića.

Ključne reči. društvena reprodukcija, reprodukciona celina opšteg tipa, trosektorski input-output model, strukturni međusektorski odnosi, projekcija evolucije strukture

Tihomir Šuvakov, Rajko Bukvić, Jelena Lukić

INVESTIGATION OF RELATIONSHIPS IN SOCIAL REPRODUCTION THROUGH A REPRODUCTIVE UNIT OF A GENERAL TYPE

Abstract. The paper investigates the relations in social reproduction through the reproduction unit of the general type - primary, secondary and tertiary sector. At the level of these sectors, defined in the usual way in the economic literature (primary: agriculture and forestry; secondary: industry and construction; tertiary: transport, catering trade, crafts and communal activities), a three-sector input-output model was formed. The data of the Federal Bureau of Statistics on the mutual relations of economic activities for the years 1968, 1970, 1972, 1974, 1976 were used. With the help of the standard methodology of cross-sectoral analysis, the appropriate structural relations were determined on the model thus formed: available and distributed funds, intermediate production and added value. At the end, the projection of the structure of the social product in the following period was made, using the model of the statistical law of the evolution of the structure of the author B. Ivanović.

KeyWords. social reproduction, reproduction unit of general type, three-sector input-output model, structural intersectoral relations, projection of structural evolution